

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל
בין ברית ערבות סיני לברית סיני
לפרשת כי-תבוא (על פי שיעור של הרב תמיר גרנות)

שונים. תנאי הברית שונים, ואף מסכת הברכות והקללות שונה מאוד בשתי הבריתות הללו. בשיעור זה, נעמוד על המשמעות הנבדלת של שתי הבריתות, על פי שיעור של הרב תמיר גרנות (ראש ישיבת "אורות שאול"), ומתוך כך לנסות להבין מדוע דרשה התורה שתי בריתות, ולא הסתפקה באחת.

מוקד הברית

כל ברית באשר היא יוצרת זיקה מסויימת בין המשתתפים בה. האופי המיוחד של הזיקה הוא מהות הברית. כך, לדוגמא, כאשר אומות כורתות ברית שלום, הן מתכוונות ליצור ביניהן זיקה שמהותה שלום. שלום זה עשוי להיות יחסי ידידות ושיתוף מלאים, 'שלום קרי' או אפילו רק שביתת נשק, ואופי הזיקה שאותה מבקשים הצדדים ליצור בא לידי ביטוי בדרך כלל במסמכי היסוד של הברית. ואכן, גם הבריתות שבין הקב"ה לישראל מכוונות ליצור זיקה מסויימת, ויש להן מטרת מוגדרת. ננסה לעמוד על היסודות העיקריים של כל ברית:

ברית סיני (ויקרא כ"ו)

מעמד הברית מתואר, כזכור, בפרשת משפטים

2. שמות כ"ד, ז-ח:

וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם וַיֹּאמְרוּ כֹּל אֲשֶׁר דָּבַר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע: וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת הַדָּם וַיִּזְרַק עַל הָעָם וַיֹּאמֶר הִנֵּה דָם הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת ה' עִמָּכֶם עַל כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה.

בפרשת בחוקותי מופיע סיכום תוכני של הברית, וכן הברכות והקללות שבסופה. כמובן שיעקר הברית הוא קבלת המצוות וההתחייבות לשמוע בקול ה', ובעניין זה אין כל הבדל בין שתי הבריתות; אולם מהי תכלית הברית הזו ומהי תוצאתה?

3. ויקרא כ"ו ג-י"ג

אִם בְּחֻקֵּי תִלְכוּ וְאֵת מִצְוֹתַי תִּשְׁמְרוּ וְעֲשִׂיתֶם אֹתָם: וְנָתַתִּי גֶשְׁמִיכֶם בְּעֵתָם וְנָתַתִּי הָאָרֶץ יְבֻלָּה וְעַץ הַשָּׂדֶה יִתֵּן

התורה מתארת שתי בריתות שנכרתו בין הקב"ה לעם ישראל - ברית סיני וברית ערבות מואב

1. דברים כ"ח, טט:

אֱלֹהֵי דְבַרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה לְכַרֵּת אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מוֹאָב, מִלִּבְד הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת אִתְּם בְּחָרֵב. שתי הבריתות הללו, ברית סיני (חורב) וברית ערבות מואב, כוללות עמן מערכת של התחייבות הדדית, תנאים, ובסופן - ברכות וקללות. ונשאלת השאלה: מהי הסיבה לקיומן של שתי בריתות? מדוע אין די בברית אחת?

שאלה זו היא אחת השאלות החשובות להבנת המבנה והתוכן של התורה בכלל, שכן חלקים גדולים מפרקי המצוות שבתורה הם חלק משתי הבריתות הללו. נוסף לכך, גם פרקי נאום התוכחה והמוסר של ספר דברים מופיעים כהכנה לקראת הברית השנייה, זו של ערבות מואב, וגם הם צריכים להיות מובנים בתוך הקשר זה.

מלבד השאלה הכללית, על עצם קיומן של שתי הבריתות, עולה גם השאלה על תוכן השונה. לו היו לפנינו שתי בריתות זהות, היינו מסבירים כי אכן די בברית אחת, אך מסיבה כלשהי יש צורך בשני מעמדות של כריתת ברית. במקרה כזה, היינו מבינים כי הצורך כריתת הברית הנוספת היא למעשה חידוש של הברית הראשונה, הנצרך בגלל הדור החדש, בגלל הכניסה לארץ ישראל או בגלל סיבה אחרת.

אך למעשה, תוכנה של הברית השנייה שונה מאוד מתוכנה של הראשונה. מסגרת הברית אמנם דומה: עם ישראל נדרש לשמור את מצוות ה' כתנאי לקבלת שכר, ומאזים בעונש אם לא ישמור את מצוות ה'. אך כאשר מעיינים מקרוב בתוכן של הבריתות ובסגנון, מוצאים כי הן כוללות יסודות שונים ונבדלים. יש מצוות שזכורות רק בספר דברים ולא בספר ויקרא, ויש שזכורות רק בספר ויקרא. מצוות שזכורות בשתי הבריתות מנוסחות או מנומקות בצורה שונה, והברית עצמה עומדת על יסודות

וַיֵּרְאוּ מִמֶּנּוּ. יֵאָמֵר וְהוֹתַרְךָ ה' לְטוֹבָה בְּפָרִי בְטָנְךָ וּבְפָרִי
 בְּהִמְתָּךְ וּבְפָרִי אֲדַמְתָּךְ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה
 לְאַבְרָהָם לֵאמֹר לְךָ. יֵב יִפְתַּח ה' לְךָ אֶת-אוֹצְרוֹ הַטּוֹב אֶת-
 הַשָּׁמַיִם לְתֵת מָטֶר-אֲרָצְךָ בְּעֵתוֹ וְלָבֵרְךָ אֶת כָּל-מַעֲשֵׂה יָדְךָ
 וְהַלְוִיתָ גֹּיִם רַבִּים וְאַתָּה לֹא תִלְוֶה. יֵג וְיִתְנֶךָ ה' לְרֹאשׁ
 וְלֹא לְזָנָב וְהָיִיתָ רַק לְמַעַלָּה וְלֹא תִהְיֶה לְמַטָּה כִּי-תִשְׁמַע
 אֶל-מִצְוֹת ה' אֲלֶקֶיךָ אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַוֶּה הַיּוֹם לְשִׁמּוֹר
 וְלַעֲשׂוֹת. יֵד וְלֹא תִסּוֹר מִכָּל-הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַוֶּה
 אֶתְכֶם הַיּוֹם יְמִין וּשְׂמֹאל לְלֶכֶת אַחֲרַי אֲלֶקֶי אַחֲרַי
 לְעַבְדְּכֶם.

גם בתיאור ברית ערבות מואב מופיעים אותם אלמנטים
 שהופיעו בתיאור ברית סיני :

1. תנאי הברית - "אם שמוע תשמע בקול ה' א-לוהיך
 לשמור לעשות את כל מצוותיו אשר אנכי מצווך היום"
 (כ"ח, א). כאמור, התנאי דומה בשתי הבריתות, אך יש
 לשים לב: משה רבנו מתייחס למצוות שצוו "היום" -
 קרי, בערבות מואב - ואינו מתייחס במפורש למצוות
 שנצטוו בהן ישראל לפני כן, בסיני או באוהל מועד.
 2. השכר על שמירת הברית מפורט תיכף לתנאי: "ונתנך
 ה' א-לוהיך עליון על כל גויי הארץ". בהמשך, לאחר
 ההקדמה "ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך",
 מובאות כמה ברכות ספציפיות: פריון, שפע, ניצחון
 במלחמה וגשם. קל לראות שעל אף השינוי בנוסח,
 הברכות הגשמיות דומות מאוד לאלה שבחומש ויקרא.
 3. אף בברית ערבות מואב, כמו בברית סיני, כותבת
 התורה במפורש את תכליתה ושיאה של הברית:

יְקִימְךָ ה' לֹא לְעַם קְדוֹשׁ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְךָ כִּי תִשְׁמַר אֶת
 מִצְוֹת ה' א-לוהיך וְהִלַּכְתָּ בְּדַרְכָּיו: וְרָאוּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי
 שָׁם ה' נִקְרָא עֲלֶיךָ וַיֵּרְאוּ מִמֶּנּוּ: וְיִתְנֶךָ ה' לְרֹאשׁ וְלֹא לְזָנָב
 וְהָיִיתָ רַק לְמַעַלָּה וְלֹא תִהְיֶה לְמַטָּה. תִּיאֹרִים אֵלֶּה
 מִחַזְרִיִּים אוֹתֶנּוּ לְבִרְכָה שִׁפְתַּח אֶת הַבְּרֻכּוֹת בְּבֵרִית
 עֲרֻבוֹת מוֹאָב: "ונתנך ה' א-לוהיך עליון על כד גויי
 הארץ". כלומר, תכלית הברית הזו היא התבלטות עם
 ישראל כעמו הנבחר של ה', והביטוי המובהק לכך יהיה
 "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך". יהיו לכך גם
 תוצאות מדיניות - "והלויית גויים רבים ואתה לא
 תלוה..." - אך נראה שתוצאות אלה הן רק נלוות לעיקר
 - ההופעה המלאה של בחירת ישראל כעם ה'.

רעיון זה, העומד במרכזן של הברכות, בא לידי ביטוי
 בפתיה של מעמד הברית, המסביר את משמעותו
 העקרונית

5. דברים כ"ו, טז-יט:

הַיּוֹם הַזֶּה ה' א-לוהיך מְצַוֶּה לַעֲשׂוֹת אֶת הַחֻקִּים הָאֵלֶּה
 וְאֵת הַמִּשְׁפָּטִים, וְשִׁמְרָתָם וְעִשִׂיתָ אוֹתָם בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל
 נַפְשְׁךָ: אֵת ה' הַאֲמַרְתָּ הַיּוֹם לְהִיּוֹת לְךָ לֹא-לוֹהִים וְלִלְכַת
 בְּדַרְכָּיו וּלְשִׁמּוֹר חֻקָּיו וּמִצְוֹתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וּלְשִׁמּוֹעַ בְּקוֹלוֹ: וְה'

פָּרִיו: וְהַשִּׁיג לְכֶם דִּישׁ אֶת בְּצִיר וּבְצִיר יִשִּׁיג אֶת זֶרַע
 וְאֶכְלֶתֶם לְחֶמְקֶם לִשְׁבַע וּשְׁבַתֶם לְבִטַח בְּאַרְצְכֶם: וְנִתְתִּי
 שְׁלוֹם בְּאָרֶץ וּשְׁכַבְתֶּם וְאִין מַחְרִיד וְהַשְׁבַּתִּי חַיָּה רְעָה מִן
 הָאָרֶץ וְחָרֵב לֹא תַעֲבֹר בְּאַרְצְכֶם: וְרִדְפְתֶם אֶת אֲיִבֵיכֶם
 וְנָפְלוּ לְפָנֵיכֶם לְחָרֵב: וְרִדְפוּ מִכֶּם חֲמֹשֶׁה מָאָה וּמָאָה מִכֶּם
 רַבְבָּה יִרְדְּפוּ וְנָפְלוּ אֲיִבֵיכֶם לְפָנֵיכֶם לְחָרֵב: וּפְנִיתִי אֲלֵיכֶם
 וְהִפְרִיתִי אֶתְכֶם וְהִרְבִּיתִי אֶתְכֶם וְהִקִּמְתִּי אֶת בְּרִיתִי
 אֶתְכֶם: וְאֶכְלֶתֶם יֶשֶׁן נוֹשֵׁן וְיֶשֶׁן מִפְּנֵי חֲדָשׁ תּוֹצִיאוּ:
 וְנִתְתִּי מִשְׁפָּנִי בְּתוֹכְכֶם וְלֹא תִגְעַל נַפְשִׁי אֶתְכֶם:
 וְהִתְהַלַּכְתִּי בְּתוֹכְכֶם וְהָיִיתִי לְכֶם לֹא-לוֹהִים וְאַתֶּם תִּהְיוּ
 לִי לְעַם: אֲנִי ה' א-לוהיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ
 מִצְרַיִם מֵהֵייתְ לָהֶם עֲבָדִים וְאֲשַׁבֵּר מַטֵּת עַלְכֶם וְאוֹלַךְ
 אֶתְכֶם קוֹמְמִיּוֹת.

בקטע זה מופיעים הן תנאי הברית, הן השכר המובטח
 על שמירתה והן התכלית המקווה שלה.

- תנאי הברית הם "אם בחוקותי תלכו" וכו'
  - השכר על שמירת הברית מתואר בפרוטרוט
 בפסוקים, והמרכיבים העיקריים שלו הם גשם, שפע
 חומרי, ניצחון על האויבים, שלום וביטחון ופריון
  - ושיאה של הברית הוא ההבטחה - "ונתתי משכני
 בתוככם ולא תגעל נפשי אתכם. והתהלכתי בתוככם
 והייתי לכם לא-לוהים ואתם תהיו לי לעם", שהיא
 תכלית הברית, והיא עומדת על הרעיון של השכינה
 השורה בקרב ישראל ובתוך הארץ.
- הפסוקים יוצרים קשר בין ההבטחה שה' ישכון בתוכנו
 לבין ההבטחה שהוא "יהיה לנו לא-לוהים". ואכן: אם
 ה' נמצא בתוכנו, אזי הוא גם א-לוהינו - במובן של
 ריבונות ושלטון, וממילא הוא מלכנו והוא מושלנו.

ברית ערבות מואב

4.דברים כ"ח א-י"ד

א וְהָיָה אִם-שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֲלֶקֶיךָ לְשִׁמּוֹר לַעֲשׂוֹת
 אֶת-כָּל-מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַוֶּה הַיּוֹם וְיִתְנֶךָ ה' אֲלֶקֶיךָ
 עֲלִיוֹן עַל כָּל-גֹּיֵי הָאָרֶץ. ב. וּבָאוּ עֲלֶיךָ כָּל-הַבְּרֻכּוֹת הָאֵלֶּה
 וְהַשִּׁיגְךָ כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֲלֶקֶיךָ. ג. בְּרוּךְ אַתָּה בְּעִיר
 וּבְרוּךְ אַתָּה בְּשָׂדֶה. ד. בְּרוּךְ פְּרִי-בְטָנְךָ וּפְרִי אֲדָמְתְךָ וּפְרִי
 בְּהִמְתָּךְ שָׁגֵר אֲלֶפֶיךָ וְעִשְׂתָּרוֹת צֹאנְךָ. ה. בְּרוּךְ טִנְאֶךָ
 וּמִשְׁאֲרֶתְךָ. ו. בְּרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֶךָ וּבְרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתְךָ. ז. יִתֵּן
 ה' אֶת-אֲיִבֶיךָ הַקָּמִים עֲלֶיךָ נִגְפִים לְפָנֶיךָ בְּדַרְךָ אֲחִיד
 יֵצְאוּ אֲלֶיךָ וּבִשְׁבַעֲךָ דְרָכִים יִנוֹסוּ לְפָנֶיךָ. ח. יְצוּ ה' אֶתְךָ
 אֶת-הַבְּרָכָה בְּאַסְמִיךָ וּבְכָל מִשְׁלַח יָדְךָ וּבְרִכְךָ בְּאָרֶץ
 אֲשֶׁר-ה' אֲלֶקֶיךָ נָתַן לְךָ. ט. יְקִימְךָ יְהוָה לֹא לְעַם קְדוֹשׁ
 כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע-לְךָ כִּי תִשְׁמַר אֶת-מִצְוֹת ה' אֲלֶקֶיךָ וְהִלַּכְתָּ
 בְּדַרְכָּיו. י. וְרָאוּ כָּל-עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שָׁם ה' נִקְרָא עֲלֶיךָ

הכותרת של הפורענות והחורבן היא הקללה "ולא אריח בריח ניחוחכם", ולאחריה מתוארת כבר הגלות. בספר דברים אין כלל אזכור לנושא זה, אך לעומת זאת, קללה מרכזית מאוד היא זו העוסקת בנפילת ישראל לפני הגויים (דברים כ"ח, לא-מד):

שׁוֹרֵף טְבוּחַ לְעֵינֶיךָ וְלֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ חֶמְדָּךָ גִּזְוֹל מִלְפָּנֶיךָ וְלֹא יָשׁוּב לְךָ צִאֲנֶךָ נְתָנוֹת לְאֵיבֶיךָ וְאִין לְךָ מוֹשִׁיעַ: בְּנִיךָ וּבְנֵתֶיךָ נִתְּנִים לְעַם אַחֵר וְעֵינֶיךָ רְאוּת וְכָלוֹת אֲלֵיהֶם כָּל הַיּוֹם וְאִין לֹאֵל יָדָךְ: פְּרִי אֲדָמָתְךָ וְכָל יְגִיעֶךָ יֹאכַל עִם אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ וְהֵייתָ רַק עֲשׂוּק וְרָצוּץ כָּל הַיָּמִים... הַגֵּר אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ יַעֲלֶה עֲלֶיךָ מַעֲלָה מַעֲלָה וְאַתָּה תִּרְדַּ מִטָּה מִטָּה: הוּא יִלְוֶךָ וְאַתָּה לֹא תִלְוֶנּוּ הוּא יִהְיֶה לְרֹאשׁ וְאַתָּה תִּהְיֶה לְזָנָב.

סיום הקללה, בפסוק האחרון של הברית, הוא

7. דברים כ"ח, סח:

וְהִשִּׁיבְךָ ה' מִצְרַיִם בְּאֲנִיּוֹת בְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר אֲמַרְתִּי לְךָ לֹא תִסִּיף עוֹד לְרִאֲתָהּ וְהִתְמַפְרֶתְם שָׁם לְאֵיבֶיךָ לְעַבְדִּים וְלִשְׂפָחוֹת וְאִין קִנְיָה.

כמו הברכה, גם הקללה בספר דברים עוסקת במעמדו של עם ישראל: עבדות ישראל לגויים; השפעה שאינו רק חסר, אלא זרים נהנים ממנו; הגר שעולה מעלה מעלה בניגוד לאמור בברכה "והיית רק למעלה" - כל אלה מדגישים את נפילתו של ישראל בין העמים. במיוחד מדגיש זאת אקורד הסיום הקשה של הקללה: ה' ישיב אותנו מצרים, ובכך כאילו יבטל רטרואקטיבית את בחירת ישראל, המושגתת כולה על יציאת מצרים. כל הרעיונות האלה, המדגישים בברכה את בחירת ישראל מבין העמים ובקללה את נפילתו, אינם מוזכרים כלל בספר ויקרא.

"להיות לך לא-לוהים"

ישנה אידיאה אחת המשותפת לכאורה לשתי הבריתות: "להיות לך לא-לוהים". אלא שעיון מדוקדק יותר יראה שגם בעניין זה קיים הבדל גדול בין שתיהן. בברית שבספר ויקרא נאמר שה', מצדו, יהיה לנו לא-לוהים. בברית זו זהו מעשה א-לוהי, הבא כשכר על שמירת הברית: "והתהלכתי בתוכם והייתי לכם לא-לוהים".

לעומת זאת, בברית שבספר דברים, קבלת א-לוהותו של הקב"ה היא חלק מההתחייבות של עם ישראל: "את ה' האמרת היום להיות לך לא-לוהים". כאן, אין זה מעשה הנעשה ע"י הקב"ה, אלא מעשה הבא מצדו של העם. הבדל זה מתקשר להבדל אחר העומד ביסודן של שתי הבריתות, ומתבטא גם בסגנון. ברית סיני היא ברית שמוצעת על ידי הקב"ה בעצמו, ולכן גם מנוסחת בלשון מדבר (בגוף ראשון): "אם בחוקותי"; "ונתתי משכני" וכו'.

הַאֲמִירָךְ הַיּוֹם לְהִיּוֹת לוֹ לְעַם סֻגְלָה כַּאֲשֶׁר דָּבַר לְךָ וְלִשְׁמֹר כָּל מִצְוֹתַי: וְלִתְתֶךָ עֲלִיּוֹן עַל כָּל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עִשָּׂה לְתִהְלֶה וְלִשְׁמֹר וְלִתְפָּאֵרְתָּ וְלִהְיֶתְךָ עִם קְדוֹשׁ לְה' אֱ-לוֹהֶיךָ כַּאֲשֶׁר דָּבַר.

פסוקים אלו מדגישים את ההדדיות שבברית, ובכך מודגשים הרעיונות הבאים:

- ראשית, "אנו מאמירך ואתה מאמירנו" - קרי: עם ישראל מייחד את ה' וה' מייחד את ישראל.
- שנית, הייחוד שלנו את ה' מתבטא בהתחייבות לקבלו כא-לוהים (כלומר, כריבון וכשליט), וממילא ללכת בדרכיו ולשמור מצוותיו.
- שלישית, הייחוד שלנו ע"י ה' בא לידי ביטוי בנתינתו עליון על כל הגויים, "לתהילה לשם ולתפארת". ניתן לראות שאותם רעיונות המוזכרים בפתיחת הברית חוזרים בלשון דומה בברכות: כנגד "ולתתך עליון על כל הגויים" - "ונתנך ה' א-לוהיך עליון על כל גויי הארץ"; כנגד "ולהיותך עם קדוש לה' א-לוהיך" - "ייקמך ה' לו לעם קדוש". ברור, אם כן, שפסוקים אלה אינם רק חלק מהבטחת השכר, אלא הם מהות הברית ותכליתה.

בין שתי הבריתות

אם נשווה את האמור בשתי הבריתות, נגלה הבדל משמעותי בין שתיהן.

- ברית סיני עומדת על האידיאה של **השראת השכינה**: אם תתקיים הברית, ישכון ה' בתוך המחנה.
  - ברית ערבית מואב, לעומתה, עומדת על הרעיון של **בחירת ישראל ועליונותו על העמים**. ואכן, בברית סיני לא נזכר כלל בין ההבטחות הרעיון של בחירת ישראל ועליונותו על העמים. מנגד, בברית ערבית מואב לא נזכר כלל הרעיון של השראת השכינה.
- ארץ ישראל מתוארת בברית ערבית מואב במילים "בארץ אשר ה' א-לוהיך נותן לך", ואילו בברית סיני היא מתוארת כארץ שה' שוכן בה.**

הבדל ניכר זה בין שתי הבריתות בא לידי ביטוי גם בקללות. הקללה היא הצד האחר של הברית - מה נפסיד אם ח"ו לא נקיים אותה. בקללות של ספר ויקרא נאמר

6. ויקרא כ"ו, ל-לא:

וְהִשְׁמַדְתִּי אֶת בְּמַתִּיכֶם וְהִכְרַתִּי אֶת חַמְנִיכֶם וְנִתְתִּי אֶת פְּגִרְיֶכֶם עַל פְּגִרֵי גְלוּלֵיכֶם וְגַעֲלָה נַפְשֵׁי אֶתְכֶם: וְנִתְתִּי אֶת עֵרִיכֶם חֲרָבָה וְהִשְׁמַדְתִּי אֶת מִקְדְּשֵׁיכֶם וְלֹא אֲרִיחַ בְּרִיחַ נִיחָחְכֶם.

כלומר: מרכיב מרכזי של הפורענות הוא חורבן המקדשים. ייתכן שהכוונה למקדשי עבודה זרה בלבד, אולם נראה שהפסוקים מכוונים גם למקדשי ה'. גולת

כל זה לא נאמר כלל בברית שבספר דברים. כאן, הארץ היא השכר הטוב שהעם מקבל על שמירת הברית. הארץ נתפשת כמתנה, ולא כערך או כמהות בעלת חשיבות ראשונית. לא נאמר שהארץ מקיאה את העם היושב בה, וודאי שהיא אינה מקיאה את ישראל. בספר דברים המכאניזם של העונש הוא שונה: אם עם ישראל אינו שומר את הברית, הגויים תופשים את הארץ מידינו. זהו ביטוי של ירידת ישראל ממעלתם, שכן ארץ ישראל - המתנה הטובה של ה' לישראל - נמצאת בידי גויים. הארץ, כאמור, היא שכר, ולא ערך: "הארץ אשר ה' א-לוהיך נותן לך" (דברים כ"ח, ח).

לשתי תפישות אלה של מעלת ארץ ישראל יש השלכה מרחיקת לכת על תיאור מצבה של הארץ בתקופת הגלות. בקללות שבחומש ויקרא מתוארת הארץ כשוממה: "אז תרצה הארץ את שבתותיה", ולא רק ישראל אינם יושבים בה, אלא גם הגויים אינם יכולים ליישבה

9. ויקרא כ"ו:

"והשמותי אני את הארץ ושמו עליה אויבים היושבים בה".

עם ישראל אמנם טימא את הארץ הקדושה ולכן היא פלטה אותו, אבל גם כל עם אחר יטימא אותה. גלות ישראל היא תקופה של זיכוך וטיהור עצמי עבור הארץ. כיוון שזוהי ארץ ה', אין עם אחר יכול לדור בה בקביעות, ולמעשה היא ממתנינה ומצפה לגאולת ישראל. בסוף הקללות, כאשר התורה מתארת את התעוררות ה' לגאולה, נאמר:

"וזכרתי את בריתי יעקוב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור והארץ אזכור"

כלומר, גאולת הארץ משממונה היא סיבה מרכזית לגאולת ישראל מהגלות.

לעומת זאת, לפי הברית של ערבות מואב, עם ישראל מקבל את הארץ כגמול וכשכר על שמירת הברית. מסירת ארץ ישראל לעם ישראל היא ביטוי לבחירתו על ידי ה'. ממילא, כאשר עם ישראל חוטא, מתואר בקללות כיצד הארץ נמסרת לעמים אחרים, ועם ישראל רואה כיצד עם אחר נהנה מפירות ארצו

10. דברים כ"ח ל"ג מ"ג:

"פרי אדמתך וכל יגיעך יאכל עם אשר לא ידעת... הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה, ואתה תרד מטה מטה".

מצב זה, שבו עמים אחרים וגרים נהנים מפרי הארץ, הוא ביטוי מהופך לברית. אין קללה גדולה יותר לאדם מאשר לראות מישהו אחר, שהיה נתון קודם תחת מרותו, שולט כעת עליו ועל רכושו. כבר העיר הרמב"ן בפירושו על ספר ויקרא שהקללה "ושמו עליה אויבכם"

לעומת זאת, ברית ערבות מואב היא ברית שמציע משה, והיא מנוסחת בגוף שלישי: "וה' האמירך היום"; "ונתנך ה' א-לוהיך עליון" וכו'. אמנם הפסוק מעיד כי ה' ציווה את משה על הברית - "אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכרות את בני ישראל בערבות מואב" - ואף הסברה נותנת כן; אולם הצגת הברית ע"י משה והיעדר ציווי מפורש למשה על כך מצביעים על כך שכביכול, העם הוא היוזם של הברית, ולא ה'.

ההיבטים הרעיוניים של הבריתות

מהן המשמעויות הרעיוניות של ההבדלים שזכרו בין הבריתות?

היחס אל הארץ

תפקידה של הארץ לפי תפישת הברית בספר ויקרא היא להיות מכון לשכינה. הארץ היא מקום שבתו של ה'. יש לזכור כי ספר ויקרא כולו עוסק בסוגיית השראת השכינה: חלקו הראשון מוקדש להיבט המקומי של השראת השכינה - למשכן; גולת הכותרת של הספר היא התגלות כבוד ה' במשכן ועל המזבח; וחלקו השני של הספר עוסק בהשראת השכינה בארץ. הברית שבסוף הספר משלימה את המהלך, תוך שהיא קובעת את התנאים להשראת השכינה בארץ ישראל.

נקודת ראות זו מעניקה לארץ ישראל תפקיד ראשוני בסולם הערכים הדתי. רק הארץ הזו ראויה להשראת השכינה, ולכן צריכים ישראל להיות ראויים לה. העמים שלפניכם, אומר ה' לישראל, עשו תועבות והוקאו ע"י הארץ. הארץ מקבלת לפיכך מעמד מטאפיסי ראשוני, ויש לה אישיות משל עצמה. כל זאת מפני שהיא מקום השכינה. עם ישראל זוכה בארץ כיוון שהוא נבחר "לעבדה ולשמרה" כדי שתהיה ראויה לתפקידה.

מתוך כך, ניתן להבין את הקשר ההדוק שבין הברית של פרשת בחוקותי לבין פרשיות השמיטה והיובל הסמוכות לה והנקראות עמה באותה פרשה (שתי הפרשיות, בהר ובחוקותי, נאמרו בסיני במעמד אחד, כפי שעולה מהפתיחה והחתימה שלהן, בעוד שאר הספר נאמר באוהל מועד). דיני השמיטה והיובל, במיוחד לפי המתואר בספר ויקרא, מבטאים את האידאה של קדושת הארץ: הארץ צריכה לשבות; לאף אחד לא יכולה להיות חזקה קבועה בארץ "כי לי הארץ". הברית היא המקום שבו האידאה המטאפיסית שארץ ישראל היא ארצו של ה' לובשת לבוש משפטי.

מכאן גם ברור מדוע באה דווקא הגלות, על פי הקללות שבספר ויקרא, כעונש על הפרת השמיטות. העם שמפר את השמיטה אינו מכבד את קדושת הארץ, ועל כן אינו ראוי להיות בה. הגלות היא הצד השני של אי-ההכרה בקדושת הארץ.

התגלות ממשית: "כי לא ראיתם כל תמונה"; "אנכי עומד בין ה' וביניכם בעת ההיא". תורת הא-לוהות של ספר דברים היא טרנסצנדנטית - לאמור: ה' נמצא מעבר לעולם, בשמיים.

ומסביר הרב תמיר גרנות, שמסתבר שיש קשר בין הנקודות השונות. התיאולוגיה הטרנסצנדנטית מניחה שלמות ואי-היפעלות. הקב"ה אינו זקוק לדבר. הוא נעלה לחלוטין מכל פעולה או צורך. ספר דברים מתאר את היחס בין הקב"ה לבין העולם במונחים של חסד מוחלט. הקב"ה עושה עמנו חסד, עבורנו.

הטרנסצנדנטיות משאירה את האדם במרכז, ולעומתה התפיסה האימננטית מקרבת בין אדם לא-לוהים, וממילא תופשת את הא-לוהי במונחים אנושיים. הקב"ה זקוק למקום, אנו פועלים בשבילו וכו'. כפי שנאמר לעיל, הארץ של ספר ויקרא היא קדושה מפני שהי' שוכן בה ממש, והיא ביתו ומקומו. ממילא, לארץ יש חשיבות לעצמה, והיא שתקיא מתוכה את עם ישראל אם יחטא. לעומת זאת, לפי ספר דברים, רק שמו של ה' נמצא עלינו ועל הארץ, וממילא הארץ אינה שלו אלא שלנו. הארץ 'אינה יכולה' להיות של ה' (כפי שאומר ספר ויקרא "כי לי הארץ"), כיוון שהקב"ה מצוי מחוץ לעולם, ואין לייחס לו מקום מסויים. גילוי של הקב"ה הוא על ידי האדם בלבד - "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך".

תובנה זו מסבירה היטב את אחד מהחידושים הגדולים של ברית ערבות מואב, שעד כה לא דנו בו. בברית זו נוסף תנאי על התנאים של ברית סיני, והוא התנאי המחייב אותנו להידמות לה'

11. דברים כ"ח, ט:

"כי תשמור את מצוות ה' א-לוהיך והלכת בדרכיו"

עד כמה שהדבר יישמע מפתיע, ההליכה **בדרכי ה'** היא תביעה של ספר דברים בלבד, בעוד ספר ויקרא תובע ללכת **בחוקי ה' ולשמור מצוותיו**. לפי ספר דברים ה' אמנם אינו נוכח במציאות, אבל האדם במעשיו יכול לגלות את כבוד ה' על ידי הליכה בדרכיו. התנהגות מוסרית היא לפי ספר דברים הדרישה הדתית המרכזית. מי שהולך בדרכי ה', מגלה בכך את כבוד ה'. קידוש השם הוא התנהגות מוסרית של מי שעובד את ה',

12. כדברי חז"ל והרמב"ם המפורסמים:

"ואהבת את ה' א-לוהיך - שיהא שם שמיים מתאהב על ידך".

לאור האמור לעיל, ספר דברים מוליד את ההשקפה המוסרית-לאומית: העם הוא במרכז המחשבה והאידיאולוגיה. האדם במרכז.

טענה מרכזית בניחות התהליכים שהביאו לחילון בתקופה המודרנית היא שהמרד הפרוטסטנטי (הרפורמציה), שבמרכזו ויתור על היסודות האימננטיים

יש בה מעין ברכה, שכן התורה מבטיחה שלכל הפחות הארץ לא תינתן לגויים, והיא תמתיך לחזרת ישראל. בדברים לא נזכרה 'ברכה' פורתא כזו, מפני שמסירת הארץ לעם אחר, כמו גם שאר הברכה והשפע של ישראל, היא הביטוי המובהק לירידת ישראל "מטה מטה".

מי במרכז, ה' או האדם?

השקפת העולם של ספר ויקרא ושל ברית סיני היא השקפת עולם תיאוצנטרית. הא-לוהות מצויה במרכז. תפישה זו מתבטאת גם במרחב שמתאר הספר - מרחב מעגלי שבמרכזו המשכן, קודש הקדשים והשכינה; אבל בעיקר היא חשובה מבחינת הבנת תכלית קיום התורה והברית. תכלית הברית ותכלית התורה כולה הן גאולת השכינה. כדברי הרמב"ן (שמות כ"ה, ב), הקב"ה מתאוה לשכון בעולם, אלא שאין מלך בלא עם ולכן הוא כביכול זקוק לעם ישראל. הכל נעשה כדי שיהיה מכון לשבתו ית'. טהרת המקדש וקדושת המחנה הן מצע ובסיס לאפשרות התגלותו של ה' בעולם.

ספר דברים מבטא תפישה הפוכה - תפיסה אנתרופוצנטרית. האדם והעם במרכז. הקב"ה כמובן הוציאנו ממצרים וגואל אותנו, אבל לא למענו כי אם למענו. ההשגחה היא פעולה של חסד, ונתנית הארץ היא מתנה. הספר כולו עומד על היסוד של "לטוב לך", האישי והלאומי. תכלית הספר היא יצירת עם שחי חיים טובים לפני ה', שבמרכזם החסד והצדק החברתי. הקב"ה מבטיח לעם ישראל שאם יקיים זאת, הרי שהוא יהיה עליון על כל הגויים.

תורת הא-לוהות

ספר ויקרא מבוסס על הנחת האימננטיות. מקומו של ה' הוא בעולם, כבוד ה' מתגלה בארץ, והנוכחות במשכן ואח"כ בארץ היא קבועה והכרחית. בברכות נאמר: "ונתתי משכני בתוכם", ובפרק ט' נאמר: "וירא אליכם כבוד ה'". הנושא המרכזי של הספר הוא נוכחות השכינה במקום מסויים.

ספר דברים אינו מזכיר רעיון זה. המשכן אינו מוזכר בו כלל, וכשהוא נזקק להתגלות הוא מדבר על אוהל מועד של משה ועל נוכחות חד פעמית. לדוגמא בפרשת עקב, כשהספר מתאר את לוחות הברית בסיפור חטא העגל, מתואר בו ארון עץ פונקציונאלי שבו יונחו הלוחות, ולא משכן שכבוד ה' שוכן בו. כמו כן בפרשת ראה, המקום שבו עתידים ישראל לעבוד את ה' הוא "המקום אשר יבחר ה' לשכן שמו שם", ולא מקום מוגדר הנמצא במיקום גיאוגרפי מוגדר. אין הכרח שמקום זה יהיה דווקא אחד ולא אחר, ובכל מקרה - אין ה' שוכן שם אלא שמו של ה' בלבד. אפילו בפרשת ואתחנן, כשספר דברים מתאר את מעמד הר סיני, הוא שולל כל חוויית

שבדת הנוצרית, דהיינו: ישו כבן אלהים, הכנסייה כלוגוס או הסקרמנטים, אפשר בעצם את צמיחתה של התרבות המודרנית. העמדת ערכי האדם במרכז, ההומניזם, האדרת השכל והיצירה האנושית והביקורת המדעית, כל אלה מצאו את מקומם לאחר שהעולם התרוקן מאלהים. ודוק: כל זאת עוד לפני החילון. התרוקן, במשמע שהאל אינו חלק מהעולם, אינו נוכח בו, אלא הוא טרנסצנדנטי לעולם. ומציע הרב תמיר גרנות שאולי ניתן ללמוד משהו, אחרי התרגום והסינון ההכרחי במעבר מהנצרות ליהדות, על השפעתן של העמדות האמוניות השונות של ספרי התורה על החיים החברתיים והדתיים שלנו. צמיחת היהדות המשכילה, המודרנית והציונית, הייתה נוחה יותר בסביבה של תפישות טרנסצנדנטיות ופחות בסביבה חסידית למשל, הספוגה באמונה ש"לית אתר פנוי מיניה" ו"מלוא כל הארץ כבודו".

כמו כן, שתי ההשקפות שתוארו ביחס למעמדה של ארץ ישראל נתלבשו בתולדות הציונות בשני לבושים, המייצגים את האסכולות המרכזיות של הציונות. את שתי האסכולות האלה ניתן באופן גס לכנות 'ציונות של עם' - זו מיסודו של הרצל, ו'ציונות של ארץ' - על פי דרכו של הרב קוק ותלמידיו בציונות הדתית. לדידו של הרצל, לארץ יש ערך אינסטרומנטלי (כפי שהדבר בא לידי ביטוי בהצעת אוגנדה). היא תנאי הכרחי לפתרון הבעיה הלאומית, שהיא העיקר. הבעיה העיקרית היא זו של עם ישראל, והארץ יכולה להוות פלטפורמה לפתרון הבעיה. לעומת זאת, לדידם של "ציוני הארץ", גאולת ארץ ישראל היא הנושא המרכזי של הציונות. זו הארץ הקדושה, ארץ ה', ואנחנו בחיינו משרתים את גאולתה. ואמנם, אם הארץ היא שכר טוב או מתנה, ניתן לנו לסחור בה ולהעדיף שלום בארץ קטנה על פני מלחמה על ארץ גדולה. אבל אם הארץ היא ארץ ה', הארץ הקדושה שהיא מכון שבתו, ואנו באנו לשמשה, כי אז אין מקום כלל לשיקול זה. אין אנו רשאים לוותר על התכלית למען האמצעי, ולכן חובה עלינו להיאבק ולשמור על כל חבל מארץ ה'.

ומסכם הרב תמיר גרנות ואומר: מרגלא בפומייהו דרבנן: "אלו ואלו דברי א-לוהים חיים" - בהלכה, כמו גם במחלוקות רעיוניות ואידיאולוגיות, וייתכן שמצאנו את שורש כמה מהמחלוקות היסודיות בחיינו בדברי א-לוהים חיים בתורה הקדושה, המתחלקים לכמה ניצוצות, ולקיים מה שנאמר: **"אחת דבר א-לוהים שתיים זו שמעתי"**.